

ES dujų rinkos liberalizavimą numatančioje direktyvoje yra įtvirtintas Rusijai itin nepalankus abipusiškumo principas, pagal kurį priėjimą prie ES energetikos rinkos galės gauti tik savo rinkas atvėrusios šalys.

Numeris 9 (9)

2008 birželio 27 diena

Dvisavaitinis analitinis-informacinis biuletenis apie politinius, ekonominius ir socialinius procesus NVS erdvėje

Kodėl Rusija priešinasi ES dujų rinkos liberalizavimui?

Dar 2007 m. rugsėjo mėnesį Europos Komisija (EK) inicijavo „trečiąjį energetinį paketą“ (teisės aktų projektų rinkinį), kuriuo siekiama atskirti bendrovių, gaminančių elektros energiją ir dujas nuosavybę nuo šių bendrovių valdomų energetinių išteklių tiekimo tinklų bei nustatyti trečiųjų šalių, dalyvaujančių ES energetinėje rinkoje, konkurencijos taisykles. Šis EK inicijuotas „trečiasis energetinis paketas“ iš karto susilaukė aštuonių ES valstybių (Prancūzijos, Vokietijos, Austrijos, Bulgarijos, Slovakijos, Graikijos, Latvijos bei Liuksemburgo) prieštaravimų dėl projekte įtvirtintų ES energetikos rinkos liberalizavimo modelių. Visgi, šių metų birželio 6 d. Liuksemburge vykusiame ES šalių energetikos ministrų susitikime buvo nutarta į direktyvos projektą įtraukti „kompromisinį“ rinkos liberalizavimo variantą. Tai reiškia, jog dabar Europos Komisija siūlo tris dujų ir elektros energijos rinkos liberalizavimo priemones, iš kurių vieną valstybės narės turės pasirinkti (be abejo, tik tuo atveju, jei direktyva įsigalios):

- 1. Pirmąją priemone siūloma perdavimo sistemų operatoriaus veiklą atskirti nuo vertikaliai integruoto monopolininko nuosavybės**, t.y. energetinių išteklių gamyba ir transportavimu užsiimanti kompanija turi perduoti savo perdavimo tinklus nepriklausomam investuotojui arba įsteigta nepriklausomai kompanijai;
- 2. Antrąją – įsteigti nepriklausomą perdavimo sistemų operatorių be akcininkų nuosavybės atskyrimo.** Šio scenarijaus atveju energetinių išteklių gamyba ir transportavimu užsiimanti kompanija perdavimo tinklus išlaikytų savo nuosavybėje, tačiau perdavimo tinklų valdymą atiduotų nepriklausomam operatoriui ir nedalyvaujančių priimančių su perdavimo tinklais susijusius sprendimus;
- 3. Trečiąją („kompromisine“) priemone numatoma įsteigti nepriklausomą operatorių su perdavimo veiklai vykdyti reikalingo turto valdymu.** Šis variantas numato, jog energetinių išteklių gamyba ir transportavimu užsiimanti kompanija gali savo nuosavybėje išlaikyti perdavimo tinklus, tačiau jų valdymą turi perduoti atskiram operatoriui, kuris gali būti integruotas į kompanijos struktūrą, su sąlyga, kad operatoriaus veiklą kontroliuos specialios nacionalinės agentūros, užtikrinančios konkurencingumą, priežiūrą ir pan. Pabrėžtina, kad ši trečioji priemonė yra vertinama kaip kompromisinis EK ir aštuonių ES valstybių (Prancūzijos, Vokietijos, Austrijos, Bulgarijos, Slovakijos, Graikijos, Latvijos bei Liuksemburgo) susitarimas, pasiektas per pastarąjį pusmetį, t.y. Slovėnijos pirmininkavimo ES metu. Šios kompromisinės trečiosios priemonės esmė ta, kad, skirtingai nuo pirmosios ar antrosios energetikos rinkos liberalizavimo priemonių, energetinių išteklių gamintojų ir tiekėjų kompanijos toliau išlaikytų savo vertikaliai integruotą monopolinę struktūrą su sąlyga, kad bus vykdoma griežta

Išleido Rytų geopolitikos studijų centras

www.rytugeopolitika.lt

tokių monopolijų išorinė kontrolė (auditas, sustiprintos nacionalinio regulatoriaus, kontroliuojančio monopolijas, priežiūros funkcijos ir kt.).

EK pastangos liberalizuoti Europos energetinę rinką pirmiausiai motyvuojamos tuo, kad dujų transportavimo tinklų liberalizavimas ir konkurencija tarp šių tinklų operatorių lems tai, kad dujas transportuojančios kompanijos bus linkusios sudarinėti kontraktus su platesniu dujų tiekėjų ratu. Tai turėtų ne tik sumažinti galutinę dujų kainą, bet ir restruktūrizuoti Europos energetikos sektorių, pasižyminti oligopolinėmis tendencijomis bei paskatinti investicijas į šį ūkio sektorių.

Tikimasi, kad Europos Parlamentas (EP) iki šių metų pabaigos (tai yra Prancūzijos pirmininkavimo ES laikotarpiu) pritarš šiam EK inicijuotam „trečiajam energetiniam paketui“.

Šios direktyvos nuostatos neišvengiamai darys įtaką ir trečiųjų šalių energetikos subjektams, veikiantiems ES rinkoje. Labiausiai EK dujų direktyvai nepitaria Rusijos dujų kompanija „Gazprom“, kurios teigimu, direktyvoje įtvirtintos nuostatos yra nesuderinamos su rinkos ekonomikos principais ir pagarba nuosavybės teisėms. Be to, „Gazprom“ teigimu, neaišku ar šios priemonės gali užtikrinti reikalingas investicijas energetinės infrastruktūros srityje. Panašu, kad tokiai „Gazprom“ pozicijai linkusios pritarti ir Prancūzija su Vokietija.

Šių metų birželio 10 d. vykusio Europos verslo kongreso metu „Gazprom“ vadovas Aleksejus Mileris susitiko su Prancūzijos prezidentu Nicholas Sarkozy, kuris pritarė A. Milerio nuomonei, kad vertikalios integracijos (t.y. monopolijų) principas yra patikimiausias ir stabiliausias verslo kūrimo modelis energetikos srityje. Panašios pozicijos laikosi ir Vokietija, kuri kaip ir Prancūzija teikia didelę reikšmę savo nacionalinių energetinių monopolijų (nacionalinių „čempionų“) vientisumo išlaikymui. Tiek Prancūzija, tiek Vokietija savo norą išlaikyti nacionalines monopolijas grindžia argumentu, kad globalioje energetikos rinkoje sėkmingai konkuruoti gali tik stambios monopolijos, be to nuosavybės atskyrimo principas sugriautų susiklosčiusią energetinio sektoriaus funkcionavimo sistemą, grindžiamą stambių energetinių kompanijų tarpusavio susitarimais ir įsipareigojimais. Akivaizdu, kad Vokietija ir Prancūzija yra labiausiai suinteresuotos „kompromisinio“ modelio, leidžiančio išlaikyti monopolijų vertikalios integracijos struktūrą, teisiniu įtvirtinimu EK „trečiajame energetikos pakete“.

Tuo tarpu Rusijos „Gazprom“ įnirtingai priešinas bet kokioms EK pastangoms liberalizuoti Europos energetikos rinką dėl kelių priežasčių:

- Nuosavybės atskyrimo principai kol kas netaikomi dujotiekiams, kuriais importuojamos dujos (tokiems dujotiekiams priskiriami „Blue Stream“ ir „Nordstream“), t.y. nuosavybės atskyrimo principai taikomi tik vidiniams Europos dujotiekių tinklams. Tarkime, jei „Gazprom“ planuoja tęsti būsimą dujotiekį „Nordstream“ per Vokietijos ir Nyderlandų teritoriją iki Didžiosios Britanijos, įmonė jau negalėtų kontroliuoti šios dujotiekio atkarpos. Įtvirtinus nuosavybės atskyrimo principą „Gazprom“ gali prarasti jo valdomų dujų tiekimo tinklų kitose Europos šalyse kontrolę. Be to, naujojoje dujų direktyvoje numatyta speciali abipusiškumą įtvirtinanti nuostata (vadinamasis „Gazpromo straipsnis“). Šia nuostata

siekiami išvengti ES energetinių objektų kontrolės praradimo. Jei valstybės, nepriklausančios ES, įmonė norės įsigyti europinio perdavimo sistemos operatoriaus akcijų, Briuselis ir atitinkamos trečiosios valstybės (šiuo atveju – Rusijos) vyriausybė turės pasirašyti išankstinį susitarimą, kuris turėtų sudaryti lygiavertes sąlygas ir toje valstybėje norinčioms investuoti ES bendrovėms. Priėjimą prie ES energetikos rinkos gautų tik savo rinkas atvėrusios šalys. Be to, nuosavybės atskyrimo taisyklės būtų taikomos ir užsienio bendrovei.

- Po to, kai birželio 6 d. ES šalių energetikos ministrai sutarė dėl „kompromisinio“ dujų rinkos liberalizavimo modelio tapo aišku, jog jokių rimtų pokyčių šioje direktyvoje iki šių metų liepos mėnesio (direktyvos svarstymo EP) nenumatoma. Tai reiškia, kad Rusija faktiškai jau nebegali daryti įtakos atskiroms ES šalims dėl jai palankių nuostatų įtvirtinimo. Kita vertus, reikia atsižvelgti ir į tai, kad EP kategoriškai parėmė nuosavybės atskyrimo principo įgyvendinimą elektros energijos sektoriuje (birželio 18 d. EP patvirtino elektros energijos direktyvą su joje įtvirtintu nuosavybės atskyrimo principu). Tikėtina, kad panašios pozicijos EP gali laikytis ir dėl dujų direktyvos. EP išreiškė savo poziciją, kad „kompromisinio“ liberalizavimo modelio įtvirtinimas dujų direktyvoje pirmiausia priklausys nuo to, ar perdavimo sistemų operatoriai bus realiai nepriklausomi nuo gamintojų. Todėl Rusija nuogaštuoja, jog šios direktyvos svarstymas gali baigtis itin Rusijai nepalankiu nuosavybės atskyrimo principo (t.y. pirmųjų dviejų – radikaliausių – priemonių) įtvirtinimu. O tai reikštų, kad „Gazprom“ būtų priverstas dalintis savo valdomais dujotiekiais Europos šalyse su kitais dujų gamintojais arba netektų teisių į šiuos dujotiekius.
- „Gazprom“ atstovų teigimu, jei investicijų srautų pritraukimą (kaip numato dujų direktyva) perimtų nepriklausomi operatoriai ir jų asociacijos, o dujų gamybos ir transportavimo kompanijos atliktų tik pasyvų, sprendimų (priimtų be šių kompanijų dalyvavimo) vykdytojų vaidmenį, tokiu atveju, kompanijoms būtų garantuojamas stabilus, tačiau žemas (iki 10 proc.) pelnas. Būtent dėl žemo pelningumo vertikalios integruotos kompanijos prarastų visus savo privalumus prieš kitas bendroves, o investicijų apimtis į šias kompanijas smuktų. Taip pat, „Gazprom“ teigimu, reikėtų atsižvelgti ir į tai, kad Europos energetikos rinkos liberalizavimas sumažintų energetikos sektoriaus stabilumą ir saugumą. Kaip vienas iš pavyzdžių pateikiamas Kaspijos jūros regiono paradoksas, kai Vakarų valstybių diplomatinių pastangų dėka buvo siekiama gauti laisvesnį priėjimą prie Vidurio Azijos energetinių išteklių – tuo tikslu buvo stiprindama energetinių išteklių tiekėjų konkurencija – tačiau dujų srautai į Europos šalis nepadidėjo, o energetinių išteklių pirkėjų konkurencija Kaspijos jūros regione sustiprėjo (tai iškart padidino energetinių išteklių kainas).

Apibendrinant galima teigti, jog „Gazprom“, dėl aukštų dujų kainų, išlieka priklausoma nuo ES energetinės rinkos (nei Kinija, nei Rusijos vidaus vartotojai negali už dujas Rusijai mokėti europinių kainų), todėl Rusijos dujų gigantas bet kokiame atveju stengsis priešintis EK siūlomam nuosavybės atskyrimo principui.

Ką „Gazprom“ valdo Europos energetikos rinkoje

- 100 proc. akcijų AB „Topenenergy“ (Bulgarija, Sofija). Pagrindinė kompanijos veikla – gamtinių dujų transportavimas ir pardavimas, veikiančių dujotiekių plėtra.
- 99,5 proc. akcijų UAB „Kauno termofikacinė elektrinė“ (Lietuva, Kaunas). Veikla – elektros energijos gamyba ir paskirstymas.
- 51 proc. kompanijoje „Nord Stream AG“ (Šveicarija, Cugas). Veikla – būsimo „Nordstream“ dujotiekio Baltijos jūroje projektavimas ir eksploatacija.
- 50 proc. „Blue Stream Pipeline B.V. Company“ (Nyderlandai, Amsterdamas). Veikla – gamtinių dujų tiekimo sistemos (nustatytos Juodosios jūros dugnu) jungiančios Rusiją ir Turkiją eksploatacija bei finansavimo pritraukimas.
- 50 proc. akcijų AB „Slovrusgas“ (Slovakija, Bratislava). Veikla – gamtinių dujų transportavimas į Slovakiją.
- 50 proc. „Yugorosgas“ (Serbija ir Juodkalnija, Belgradas). Veikla – dujotiekių projektavimas ir statyba, gamtinių dujų transportavimas ir pardavimas.
- 49 proc. AB „VOLTA S.p.A.“ (Italija, Milanai). Veikla – Italijos dujotiekių statyba ir eksploatacija, gamtinių dujų transportavimas ir pardavimas.
- 48 proc. AB „Europolgas“ (Lenkija, Varšuva). Veikla – tranzitinių dujotiekių sistemos, tiekiančios rusiškas dujas į Europos šalį per Lenkiją, kūrimas.
- 45 proc. „Turusgas“ (Turkija, Ankara). Veikla – Turkijos dujų rafinavimo ir elektrifikavimo objektų projektavimas ir eksploatacija.
- 37 proc. „Lietuvos dujos“ (Lietuva, Vilnius). Veikla – gamtinių dujų tiekimas, transportavimas ir paskirstymas Lietuvos vartotojams.
- 34 proc. + 1 akcija „Latvijas Gaze“ (Latvija, Ryga). Veikla – gamtinių ir suskystintų dujų Latvijos vartotojams tiekimas, Latvijos dujų pramonės plėtra ir modernizacija.
- 30 proc. UAB „STELLA VITAE“ (Lietuva, Klaipėda). Veikla – prekyba naftos ir dujų produktais. Urminė prekyba gamtinėmis dujomis.
- 25 proc. „Gasum“ (Suomija, Espo). Veikla – prekyba gamtinėmis dujomis Suomijos rinkoje.
- 100 proc. „Gazprom Netherlands B.V.“ (Nyderlandai, Amsterdamas). Veikla – „Gazprom“ akcijų paketų užsienio kompanijose valdymas ir koordinavimas dujų gavybos srityje.
- 100 proc. „Gazprom (UK) Ltd.“ (Jungtinė Karalystė, Londonas). Veikla – atskirų angliavandenilių gavybos projektų finansavimas.
- 6,38 proc. „Eesti Gaas“. Veikla – gamtinių dujų pardavimas ir paskirstymas Estijos vartotojams. →

- 10 proc. „Interconnector (UK) Limited“. Veikla – gamtinių dujų transportavimas iš Anglijos į kontinentinę Europą.
- 50 proc. „Overgas Inc.“ Veikla – tranzitinių ir magistralinių dujotiekių Bulgarijos teritorijoje statyba ir eksploatacija.
- 50 proc. „Gas und Warenhandels-gesellschaft“ (Austrija). Gamtinių dujų pardavimas.
- 50 proc. „Fragas“ (Prancūzija). Veikla - gamtinių dujų paskirstymas.
- 50 proc. „Prometheus Gas S.A.“ (Graikija). Veikla – Dujų marketingas ir transportavimo tinklų statyba.
- 50 proc. „Central Europe Gas Hub“ (Austrija). Veikla – vienas iš trijų stambiausių dujų paskirstymo centrų Europoje.
- 50 proc. „Progas SpA“ (Italija). Veikla – dujų marketingas ir paskirstymas.
- 100 proc. „Gazprom Germania GmbH“. Veikla – dukterinė „Gazprom export“ kompanija, užsiimanti prekyba dujomis, tarptautine prekyba ir holdingų veikla. Ši kompanija taip pat kontroliuoja „Gazprom Marketing & Trading Ltd.“, kuri prekiauja gamtinėmis dujomis.
- „South Stream AG“, bendra „Gazprom“ ir Italijos „ENI“ grupės kompanija. Veikla – „Southstream“ (Pietų Srovės) projekto įgyvendinimas.
- „WIEE (Wintershall Erdgas Handelshaus Zug AG)“, bendra „Gazprom“ ir BASF (Vokietija) dukterinės bendrovės „Wintershall“ kompanija. Veikla – gamtinių dujų pardavimas Bulgarijos ir Rumunijos rinkose.

Rytų geopolitikos studijų centro tikslas – tapti institucija, kurias Vakaruose jau seniai įprasta vadinti idėjų kalvėmis, smegenų centrais.

Centras, kurdamas tiltus, jungiančius intelektualinį-akademinį potencialą su praktine politika, siekia prisidėti prie Lietuvos „smegenų centrų“ mokyklos kūrimo ir stiprinimo.

Centras siekia sustiprinti ekspertinius Lietuvos pajėgumus, nagrinėjant ir vertinant politinius, ekonominius ir socialinius reiškinius NVS erdveje. Lietuvai esant dinamiškoje geopolitinėje būsenoje neišvengiamai kyla poreikis strategiškai įvertinti iš Rytų kylančias galimybes ir grėsmes, jų poveikį Lietuvos nacionaliniams interesams ir sukurti ilgalaikį užsienio politikos Rytų atžvilgiu modelį.

Rytų geopolitikos studijų centro 2008 metais parengtos analitinės studijos:

- „Naujasis ES ir Rusijos strateginis susitarimas: žvilgsnis iš Lietuvos“

Centras 2008 metais dar planuoja parengti šias analitines studijas:

- „Rusijos politinis ir ekonominis elitas: „silovikai“, liberalai, technokratai“
- „Rusija po prezidento rinkimų: ekonominės ir politinės raidos scenarijai“
- „Rusijos ir Baltarusijos sąjunginės valstybės perspektyvos“